

ABONNEMENT

Pays étrangers

Pour un an : 2 Dolars

—•—•—
Edition spéciale : 3 Dolars

ADRESSE

«Idjtihad» Constantinople

—•—•—
Téléph : 20865

xxviiième ANNÉE

İÇTİHAT

Türkçe ve Fransızca

İLMİ, EDEBİ, İKTİSADİ

No : 358

ABONNEMAN

Seneliği (24 Nusha) Türkiye
için: 2 1,2, Â'lâ kâğıdlısı

5 liradır

ADRES

Cıgaloğlunda İctihad Evi

—•—•—
Tarihi Te'sisi :

1904 — Genève

Yirmi sekizinci sene

APTULLAH CEVDET

İki bin yıl evvel « tabiati eşya » adlı kitabında materialismi terennüm eden (Lucrèce), Romanın o « dehrî » şairi halâ yaşıyor ve gittikçe daha büyük bir kuvvetle yaşıyor !

« Rübaiyatı » ile medrese zihniyetine, yobaz mantıkına darbeler indiren riyaziyatçı şair **Ömer Hayyam**, yedi sekiz asırdır, halâ yaşıyor ve gittikçe daha canlı olarak ve etrafa hayat saçarak yaşıyor .

Dinlerin tahakkümüne, her nevi taassuba isyan bayrağı açan koca **Voltaire** ölmedi, iki asırdır yaşıyor; yaşayacak, asırlarca yaşayacak ve ebedileşmiş müstehzi çehresile asırların hamakatlerine daima gülerek yaşayacaktır !

Aptullah Cevdet ne olacak ? O da yaşayacaktır; bütün günahlarına, bütün siyasi ve içtimai hatalarına, günah ve hata sayılmış amellerine rağmen yaşıyacaktır; hemde ebediyen yaşıyacaktır, çünkü onun yaşıyacağı yer Büyük Türk Milletinin kalbi, şirden, ahenkten, hür düşünmekten zevk alan insanların kalbidir ! Bu akibeti Cevdet kendi de sezmemiş değildir; bakınız, vaktiyle Baku'da çıkan « Füyuzat » [1] mecmuası için tercüme ettiği Shakespear'in « Jülsezar » unvanlı faciasının mukaddemesinde ne diyor :

... « Ah, ey muazzam vazifei şair ! Ben bu mühip ve muazzam vazifenin bir zerre mıkdarını ifaya çalıştım, çalışıyorum, çalışacağım, yaşadıkça çalışacağım, « **Öldükten sonra yine çalışacağım ve o zaman daha ziyade** » **metin bir azm ve afiyetle çalışacağım ! » ...**

Evet, Cevdet ölmedi, yaşıyor, yaşıyacak ve gittikçe artan bir « azim ve afiyetle çalışarak yaşıyacaktır !..

Beşeriyet, Marie-Jean Guyau'nun « dinlerden tecerrüt etmiş istikbal ». (L'irréligion de l'avenir) ına doğru gidiyor mu ? Bunu kestire-

mem, fakat muhakkak olan şu ki medeniyetler ilerledikçe, yükselip tekâmül ettikçe, din kaydından temamiyle azat olarak düşünen ve düşünmeyi öğreten, hattâ din haricinde yeni baştan metin ve yüksek bir ahlak (morale) in esaslarını kurmağa çalışan filozofların, mütefekkir ve âlimlerin adedi artıyor; bir derecede ki bir milletle medeniyet ve kültür seviyesinin irtifakını bunların sayısı ile ölçmek mümkün !.. Fakat din mefhumunun geniş manasiyle bütün bu filozoflar, bu âlimler, yukarıda zikrettiğim o edip ve şair mütefekkirler ve bu meyanda bizim Aptullah Cevdet, hakikati halde « dinsiz » mi idiler ? Hayır, bil'akis bunlar dine, dinin yükselmesine, hurafelerden tasfiyesine hizmet etmişlerdir; Politeizmi, o lâtîn ve yunan müşrikliğini baltalıyan Lucrèce, İsa için kayserler ülkesine yol açmış olmuyor muydu?

Voltaire « athée » değil « déiste » idi, vahdaniyete inanıyordu; Ömer Hayyam,

« ابريق مرا شكستی ، ربی ... »

gibi guya « küframiz » şeyler yazan Ömer Hayyam başka bir rübaisinde :

« اسلام بذات خود ندارد عیبی ،

« هر عیب که هست در مسلمانی ماست. »

diyordu...

Shakespear'in aşırı perestîşkârı olan Aptullah Cevdete gelince, bakınız « Jul Sezar » tercümesi mukaddemesinde neler yazıyor [1].

... « Ben Shakespear'i medihle daha ileri varmak isterdim, **Lâkin korkarım ki beni tekfir ederler !..** Bizim mezhebimizde, mezhebi Hakta, hakikî müslüman mezhebinde fazlî ibadet, nasa hizmet etmektir. Evet, tekrar ve avazı bülend ile söylüyorum, **bizim dinimizce, yani Hazreti Muhammedin (s. a.) tesis ve müradettiği Şeriatça** hakikat bu merkezdedir :

« طریقت جز از خدمت خلق نیست »
 بتسبیح و سجاده و دلق نیست ... »

Şairliğe kırk sene evvel bir « Na'ti şerif » ile [1] başlayan bu arkadaşına vefatından üç dört ay evvel Tıbbi adli müderrisi Etem Akif Beyin Hukuk Fakültesindeki odasında rast geldim ; orada bir aralık ihtifali dolayısıyla Goethe'den bahs açıldı ; biraz şaka tarzında dedim ki : Cevdet, Goethe şairliğe Muhammet aleyhtarı bir gâvur olarak başlamışken, niha-yet Onun Poygamberliğine inanarak öldü ; korkarım ki şairliğe bir müslüman imaniyle başlayan sen akibet gâvur olarak öleceksin !..

Merhum biraz sinirlendi, dedi ki : « Muham-m din peygamberliğine inanan bir müslüman olmadığımı size kim söyledi ?! »

Bonun üzerine Etem Akif Bey :

— Öyle ise, Üstat, dedi, bu vadide de bir şeyler yazsana ! hakkındaki şüpheler ortadan kalksın ! Cevdet yazacağını vadetti ; ve kim bilir , ibadet dilinin türkçeye çevrildiği bu günlerde ne gibi içtihatlar da bulunacaktı ? Fakat, heyhat, ömrü vefa etmedi !.. Her halde hakikat şu ki : Büyük mefkûresine doğru te-kâmül merhalelerini müstakim bir hat üzerinde kateden Ziya Gök Alpın aksine olarak, hedeflerine varmak için pek zigzag fikir ve kanaat yollarında yürüyen Aptullah Cevdetin hayatı bir sürü bariz ve anlaşılmasız tezatlarla doludur : Onun şahsiyeti ruh ile cismin , maneviyat ile maddiyatın, ideal ile ihtirasatın daimî bir çarpışmasına sahne olmaktan ibaret kalmıştır .

« Füyuzat » mecmuasının 8 kânunu evvel 1906 tarihli 4 üncü numarasında Cevdeti Azer baycanda tanıtmak için, onun bir gençlik tasvirini dercetmiş ve hakkında üç dört sahifelik bir makale yazmışım :

O vakit bana yazdığı ve tercümei halinden bahis mektubunun bir yerinde diyordu ki :

« Hayat ve mukadderatı nâmalûm olan şairlerin ruhu eş'arına nüfuz mümkün olmaz; bu muhakkaktır; benim hayatı edebiyem bir aksi sadalıktan ibarettir :

... Umumun hissetmiyerek yediği darbe - leri, ben çıplak ve garkı hun kalbimin üzerinde hissetmişimdir ..

... Fransızca ve Türkçe eş'arım kadar tercümei halimi söyleyen hiç bir lisan bulunmaz..

O zamanlar , Bakuda « Füyuzat » ta :

... « Türk aleminde şiirin ra'dı ahengile , velveleli kıyametlerle hürriyet namına en ziyade feryat ve fiğan eden bir mücahidi irfanperver » diye Aptullah Cevdeti metetmişim ... Seneler geçti; bir gün İstanbulda, misafirim olan Cevdet masamın üzerinde bir Füyuzat mecmuası gördü ve hakkındaki, unutmış olduğu mezkûr makaleyi bir daha okudu ..

— Yahu, dedi, sen beni kâfasyalılara ne kadar eyi tanıtmışsın !..

— Eyi mi, bilmem, fakat her halde yanlış tanıtmışım , çünkü kendim de seni hakkiyle tanımamışım ; yeniden yazmak lâzım gelse , başka türlü yazardım !..

— Meselâ, ne yazardın ?

— Seni « mecmâ azdat » [2] bir dahî diye tavsif ederdim ! Azizim, sen « dindar bir dinsiz » veya « dinsiz bir dindarsın !..

Dostum, biraz düşündü, sonra dedi ki :

— Belki biraz haklısın ; ruhumda çarpışan azdadı kendim de hissetmemiş değilim ve bunu birçok şiirlerimde ifade eylemişim ! Fakat düşünmeli ki beni bu hale koyan âmil içinde yaşamış olduğum o mecmâ azdattan ibaret olan içtimâî muhitimizdir !..

Füyuzattaki makalemde Cevdeti, henüz bir talebe iken « Hamlet » i tercüme etmeğe saik olan sebebi şu yolda izah etmişim :

Hamit devrinin ihtilâlcı genç münevverleri

[1] Bu na't Cevdetin talebe iken « Ramazan bağ -

çesi » adıyla neşrettiği mecmuada münderiçtir , orada benim de Ömer Hayyama dair bir makalem vardır.

[2] Gariptir ki bir makalesinde Celâl Nuri Bey de onu bu suretle tavsif etmiştir.

ile Hamlet arasında oldukça bir müşabehet var idi ; malûmdur ki necip, yüksek mefkûreli Hamlet pederinin ölümünde methaldar olmasından şüphelendiği üvey babası ile mücadelede mecbur kalmıştı ; genç Türkler de sultan Muradın yerine gelen sultan Hamide, Mithat Paşa faciasından ve bilhassa Suavî vakasından sonra kabahatli bir üveybaba nazariyle bakmağa başlamışlardı ; kanunu esasiye vurulan darbeden sonra Osmanlı gençleri için en mühim mes'eale « var mı olayım, yok mu » (to be , or not to be) mes'elesi olmuştu ... Cevdet , hassas bir genç olan Cevdet, kendisini Hamlete, Hamidi de onun katili olan üveybabasına benzetiyordu... Gariptir ki küçük bir talebe olan Cevdet ile büyük bir müstebit tanılan Hamit arasında vaki ilk müsadememin sebebi Mithat Paşa ile Suavî'nin fotoğrafları olmuştur ! « İttihat ve Terakki » nin müessislerinden biri olan Cevdetin bütün başına gelenler :

İstintaklar , zindanlar , menfalar , firarlar , gurbetler hep bu ilk müsademeden neş'et eder ..

İşte, hayatının büyük bir kısmı ıztıraplar içinde geçen ve ince kalbi bu ıztıraplarla yorulan bu Türk şairinin, bence en büyük kıymeti Türk gençliğine garp edebiyatını tat-tırması ve ona her nevi taassup kaydından azat olarak düşünmeyi öğretmesidir ...

Göz tabibi olan Aptullah Cevdetin körlük - ten kurtardığı gözlerin , maddî gözlerin sayısı mahduttur ; fakat fikir mürebbisi olan şair ve mütefekkir Aptullah Cevdetin açtığı ve daima açacağı manevî gözlerin adedi nâmahduttur ; çünkü Türk Milleti yaşadığı müddetçe onun ruhu da yaşıyacak ve vazifesine devam edecektir !...

Müd. Dr. Hüseyin zade Ali

Dr. ABDULLAH DJEVDET'E

Felek bize yeni yıl, sana ölüm getirdi ;
O felek ki , daha dün , pengende bir esirdi .
Nasıl olduda birden uzanıp yatıverdin ,
Bir kış güneşi gibi vakitsiz batıverdin ?
Son baharın rüzgârı vurmada bir yaprağa
Toprak mı seni çekdi, sen mi koşdun toprağa?
Sen ki şarab içmezdin, nasıl içdin eceli ;
Taş mı atdı kalbine gizli bir düşman eli ?
Yoklukda özlediğin bir hayat mı sezmişdin ;
Yoksa yetiştirdiğin Gül'ünden mi bezmişdin ?
Sen bir ilim dağıydın, niçin çökdün ansızın ;
Kesildi miydi artık koşa koşa son hızın ?
Çokdan mı besliyordun bize karşı bu kini ?
Yazık , yazık , ağlatdın Düşünen Musiki'ni !
Şi'ir ufuklarında daha dün çağlıyordun .
Kâh gönülden gülüyor, kâh içden ağlıyordun.
Karlı Dağdan Ses'ini duyurarak engine ;
Yeni ruh veriyordun san'atın ahengine .
Yere düşmeyen alnın saçların gibi akdı ;
Viedan, senin elinde, alevden bir bayrakdı .
Hakikata varmakdı bütün gayen, emelin ;
Anlayordun dilinden her mızrabın, her telin.
Heyhat ! Artık vücudun bir avuç toprak oldu ;
Sevdiğin bütün şeyler gönlünden ırak oldu .
Yapdığından utanıp iğsin ecel başını ;
Niçin kaldırdım, diye, bir inkılâp taşını .
Rahat uyu kabrinde, ey unutulmaz ölü !
Toprakdaysa vücudun, ruhun gökde gömülü .
Açdığın kayga yolu kalmayacak yoleusuz ;
Güdecek izlerini genç nesiller aç, susuz .
Unutulmak korkusu kanatmasın yaranı ;
Her an yaşatacağız, emin ol, hatıranı .
Nihayet bir gün gelip dikilecek heykelin ;
Viedanında bir elin, ileride bir elin !

Muharrem Zeki